

ПОШУКИ ТА ЗНАХІДКИ

В. І. Сергійчук (Київ)

Барський староста Б. Претвич

Ім'я цього діяча рідко зустрічається в сучасних академічних дослідженнях з історії України, обійдено його увагою і в енциклопедичних виданнях. А в середині XVI ст. воно було добре відомим на просторах від Балтики до Босфору. І цілком закономірно, що патріарх польських істориків Мартин Бельський записав у своїй знаменитій хроніці під 1561 р. звістку про його смерть: «Зацний рицар на Поділлі Бернард Претвич гербу Вчеле, староста теребовельський, помер, котрий багато років перед цим кордони руські і подільські від татар оберігав, і завжди їх бив, і багато перемог над ними мав»¹. Кількість їх уточнив польський учений З. Підгородецький: «Бернард Претвич мав з татарами 70 битв і сутичок, усі виграв»². Саме ці успіхи дали підставу ось для таких заяв у ті важкі для українського народу часи: «За Претвича вільна від татар границя»³.

Особа Претвича цікава для нас й тим, що він належав до тих українних урядовців Польсько-Литовської держави, котрі в силу свого службового обов'язку мали зв'язки з українським козацтвом. Обставини змушували їх не лише підтримувати контакти з степовою вольницею, а й користуватися їх послугами в боротьбі проти страхітливих ординських набігів. Бернард Претвич, як і його відомі попередники на посадах сторост українського пограниччя Предслав Лянцкоронський, Остафій Дашкович, Криштоф Кмитич, ясно бачив, що козацтво, хоч воно й подавало приклад пригнобленим шляхтою трудящим масам України в антифеодальній боротьбі, саме та єдина сила в тогочасних умовах, яка може протистояти турецько-татарській агресії. Навіть у творі протестанта Еразма Глігнера про виховання дітей (Краків, 1558) на це вказувалося прямо: «Козацтво, над яким опікуються гідні й умілі люди, що неприятели-татар, грубих варварів, б'ють і преслідують, як це було раніше і тепер є при Претвичі, князі Вишневецькому, Прокопі Сенявському та інших, воістину бездоганних і знаменитих геркуласах, в яких заведені такі школи, як у нас, поляків, чи італійців, чи німців, школи наук. І справді, як школи потрібні для навчання, так козаки для оборони кордонів. Тільки тоді або до того часу лише Польща буде процвітаєти, поки в неї будуть добрі козаки»⁴.

Що ж можна повідомити сьогодні про життя та діяльність Бернарда Претвича?

Передусім треба сказати: за походженням він — сілезець⁵. З його виступу на шляхетському сеймі 1550 р. довідуємось і про деякі біографічні дані. З 1526 р. був на службі у польського короля і виконував різні його доручення. Зокрема, тоді ж їздив у квітні послом до Праги, а в грудні — на князівський з'їзд у Шлезьк. Наступного року відвідав з дипломатичною місією Оломоуц, де зустрічався з австрійським імперато-

¹ Kronica Marcina Bielskiego.— Sanok, 1856.— Т. II.— С. 1140.

² Podhogoński Z. Sicza Zaporoska.— Warszawa, 1960.— С. 28.

³ Грушевський М. Історія України—Руси.— Київ—Львів, 1909.— Т. 7.— С. 95.

⁴ Цит. за: Кулиш П. Польская колонизация Юго-Западной Руси // Вестник Европы.— СПб., 1874.— Т. II.— С. 499.

⁵ Pamiętniki Millerowe do panowania St. Batorego.— Poznan, 1840.— С. 131.

ром Фердинандом в угорських справах. Після повернення об'їжджає воеводства Познанське, Каліське, Серазьке. Подібні доручення випадають йому і в наступні два роки, протягом яких Претвичу довелося побувати в Мазовші, Великопольщі, а також у Сілезії, Моравії та Чехії⁶.

З 1537 р. Бернард Претвич як ротмістр відділу кінноти з'являється на Поділлі. До його обов'язків входить боронити з «кількадесятьма товаришами-козаками» рибалок і пасічників, котрі займаються своєю промислом біля Вінниці на границі з Диким полем, своєчасно сповіщати людиність про напади степової орди, аби встигла сховатися під охорону замків.

Становище у той час на подільському пограниччі було вкрай напруженим. Татарські напади стали хронічним явищем, свого роду воєнно-промисловим розбоям, бо давали можливість мати джерело прибутку як для тих, хто збирався за здобиччю на українські землі, так й для тих, хто фінансував ці походи, тобто заможних феодалів у Криму, а також у турецьких фортецях Очаків і Білгород. Татарській голоті тамтешні багатії давали коня за умови, що половина награбованого буде віддана їм. Великий зиск мала й адміністрація: під час продажу невільника по 300 аспр (турецька грошова одиниця. — В. С.) митного платив і продавець, і покупець. Завдяки цьому, зазначав Претвич, султанська казна мала з невільницьких ринків у Білгороді та Очакові щороку по кілька сот тисяч аспр⁷.

Бойове хрещення в боротьбі з ордою Бернарду Претвичу довелося прийняти у 1538 р. Тоді татар, що поверталися з походу на Литву, кинувся переймати на Дубових луках гетьман польський Микола Сенявський. Однак вони обминули його роз'їзди і, позабравши у полон людей, які працювали на пасіках, завернули вже додому. Тоді навздогін нападникам й було послано Бернарда Претвича з військом. Догнавши їх аж на Хаджибейському лимані, він завдав татарам нищівного удару, забравши багатьох у полон, а бранців із земель королівських — визволив. При цьому загін Претвича захопив і 170 коней, половина з яких виявилася турецькими, що давалися татарам за половинну здобич⁸.

Очевидно, такий поворот був несподіваним для турецької адміністрації, і розгніваний султан вимагає від польського короля покарати винуватців⁹. Проте в Польщі, за свідченням М. С. Грушевського, вчинили інакше: королева Бона пожалувала Претвичу своє село Вонячин поблизу Вінниці¹⁰. І він, звичайно, сприйняв це як заохочення до боротьби з ордою.

І коли наступного, 1539 р. на Поділля напало татарське військо на чолі з Еджібеком, то Претвич разом з браславцями пустився в погоню за ним, очоливши вже добряче пошарпані загони белзького та подільського воевод біля Палькович. Орду Претвич догнав за Беримбою. Серед ночі відбулося три сутички з білгородськими, очаківськими та добруджськими татарами, і всі три закінчилися перемогою козаків Претвича. Їм дісталось 560 коней, серед яких близько 200—турецьких¹¹.

Через деякий час знову білгородські й очаківські татари, серед яких було і 300 турків, прийшли під Вінницю. Сили були нерівні, тому Претвич вирішив помститися хоча б одному загоні. Зібравшись, просувався він трохи з боку услід за ордою. А коли білгородці повернули, тоді він їх підстеріг під Чаплакчеєю і розбив. До рук Претвича потрапив і вождь білгородців Атока, якого посадили на палю¹².

⁶ Bernard Pretwicz i jego apologia na Sejmie 1550 r. // Biblioteka Warszawska. — 1866. — Т. III. — С. 44—45.

⁷ Ibid. — С. 49.

⁸ Ibid. — С. 53.

⁹ Жерела до історії України — Руси. — Львів, 1908. — Т. 8. — С. 4.

¹⁰ Грушевський М. Барское староство. — К., 1894. — С. 100.

¹¹ Bernard Pretwicz... — С. 53.

¹² Ibid.

Авторитет Претвича як умілого оборонця продовжує зростати і десь всередині 1540 р., коли Альберт Старжеховський складає повноваження барського старости, цю посаду король довіряє йому¹³.

Бар застав він, по суті, пустою. А без укріплення цієї фортеці, як і сусідньої Вінниці, не могло бути й мови про дальшу колонізацію степу, відсунення кордону на південь. Про це багато говорили, приймали навіть сеймові постанови, але широким планам перешкоджала постійна нестача грошей у державній скарбниці¹⁴.

Тут, у Барі, перебувала перша прикордонна сторожа. Друга — в Синеполі — знаходилася на 20 миль західніше. Природно, за таких умов передова сторожа в разі нападу орди не встигала швидко сповістити замки та гетьманів, оскільки татари за день і ніч долали 30 миль, форпост залишався у їхньому тилу. Новий староста запропонував зовсім іншу організацію: передову сторожу Поділля тримати не за 20, а за кілька миль, щоб своєчасно повідомити населення, і воно могло сховатися в укріпленнях. Це дало свій результат — білгородських, очаківських, добрудзьських та кілійських татар почали успішно громити, як тільки вони вторгалися на українські землі. Відтоді завойовники вже не вибиралися по здобич великими силами (по 200—300 чол.), а йшли меншими загонами по 50, 60, 40, 30 і навіть по 10 чол., щоб непомітно прокрастися повз прикордонну сторожу¹⁵.

Однак відповідь й на це прикордонні старости, зокрема Претвич, швидко знаходять, вдаючись до так званого «лежання на Полі». «Що стосується лежання по Полі між шляхами, яке зветься козацтвом, — розповідав він на сеймі, — то це для того, аби вийшовши на Поле за Діброву (приблизно за р. Саврань. — В. С.), де є такі болота, що якби чотири чоловіки йшло, то непомітними прокрастися не зможуть, бо не пройти, і важко пройти. Таким чином не допускали їх у землі Великого князівства Литовського, а часом, як підстерігав, коли йшли, то за ласкою божою і за щастям його королівської милості громив і бив»¹⁶.

Тоді ж повідомив барський староста, що прикордонні управителі поставили питання перед гетьманом великим коронним: чим можна гнати татар аж у турецькі землі? Відповідь того була позитивною: «Бити там, де пан бог допоможе»¹⁷.

І Претвич наздоганяв нападників, розправляючись за допомогою зібраних коло себе служебників, яких добре знав по минулих ратних справах. Робив він цю справу так завзято і вдало, що турецький султан по кілька разів на рік скаржився на барського старосту. Врешті польський король змушений був у 1550 р. заслухати пояснення Бернарда Претвича на сеймі. З його виступу там, названому в документах «Причини ходження на поле пана Претвича в погоні за татарами», дізнаємося про ряд деталізованих свідчень жорстокої боротьби з ордою на українському пограниччі у середині XVI ст.

Уже в 1540 р. Претвич два рази вибирався на татар. Перший раз тоді, коли кілька сотень їх з Очакова і Білгорода спустошували околиці Бару й Хмільника. Претвич переслідував їх аж до «березанських верховин», де захопив 1000 коней, у тому числі й 450 турецьких і визволив 50 полонених. Вдруге битва відбулася восени, коли великий загін ординців пішов на Литву. Претвич зі своїми служебниками підстеріг їх на бродях поблизу Кременчука, побив при цьому значну частину загону і «багатьох взяв у полон»¹⁸. Очевидно, цих полонених невдовзі обміняли на православних бранців, бо на початку квітня 1541 р. Сулейман I

¹³ Грушевський М. Барское староство. — С. 100.

¹⁴ Центральний державний історичний архів УРСР у Києві, ф. 1235, оп. 1, спр. 1208, арк. 92.

¹⁵ Bernard Pretwicz... — S. 48.

¹⁶ Ibid. — S. 51—52.

¹⁷ Ibid. — S. 49.

¹⁸ Ibid. — S. 54.

повідомив з Константинополя Сигізмунда I, що він «доручив звільнити християн, підданих короля, взятих до неволі людністю Акерману (Білгорода. — В. С.) під час нападу на польські землі і відшкодувати збитки»¹⁹.

Найбільш гучними перемоги Претвича були наступного, 1541 р. Спершу йому було доручено стерегти броди на Південному Бузі, якими татари мали повертатися з-під Овруча і Хмільника з ясиром. Коли розвідка донесла, що нижче Чапчаклея вже переправляється орда, він поспішив за ними і став переслідувати з «паном Павлом Сециньовським, з паном Яном Собеським, з Іваном Алітою та іншими служебниками його милості пана воеводи»²⁰.

Уже згадуваний М. Бельський так описує цю погоню: «Бернард Претвич, староста барський, вартій пам'яті в усіх нас, поляків, пустився за ними з невеликим числом козаків і чемерисів, прийшов за ними аж під Очаків, але вже набрані в неволі люди були на кораблях: везли їх у Кафу на продаж. Плакав, дивлячися на їхню біду, промовляючи: як би я радий був вас врятувати, коли б міг»²¹.

Восени того ж року татари прийшли вдруге на українські землі. Їх переслідував спочатку белзький воевода. Не наздогнавши орду, він повернув назад. Претвич же зі своїми загонами вирішив трохи зачекати з поверненням додому, оскільки знав, що татари можуть повторити набіг. Інтуїція справді не підвела його. Він зустрів два загоны татар: одним командував Сурмак, другим — Караджа. У сутичці першого було вбито, а Караджу піймали живим. Разом з полоненими татарами і турками Претвич віддав їх воеводі²².

Коли про це донесли турецькому султану, то він негайно відправив свого посла до польського короля з вимогою повернути полонених, забрану худобу, а також покарати винуватців²³. Однак у середині січня 1542 р. знову стався напад на Очаків, а 1 квітня — на Кілію²⁴.

Бернард Претвич, з усього видно, добре дбав про своєчасне одержання відомостей про пересування ординців, що допомагало йому вибирати найкращий з можливих варіантів для поединку. Так, зокрема, трапилося і в 1542 р. Тоді він послав заздалегідь своїх служебників на шляхи, якими татари ходили у Велике князівство Литовське, а сам залишився у Барі, очікуючи можливого походу орди на західноукраїнські землі. Інтуїція не підвела й цього разу барського старосту: справді, цим шляхом направлялися вглиб країни степовики на чолі з Атарчегом. Невдовзі вони були розгромлені.

Тоді ж надійшло повідомлення, що очаківці на чолі з Белік-мурзою вже наближаються до Черкас. «На третій день, — розповідав згодом Претвич, — вийшов з Бару, йшов день і ніч. Розіслав служебників на всі шляхи, що вели на Черкаси і Київ. Сторожа доповідає, що приїхали коні — з 500 чи й більше. Пройшов по слідах під Очаків, на тих татар, які стадо Андрія Пронського, старости черкаського, взяли і служебників його погромили. Там їх (очаківських татар. — В. С.) побив, коней їхніх і турецьких забрав. Там же піймав татар, котрі прийшли від білгородців, що готувалися йти просто на Бар. Вночі одразу ж пішов і догнав їх над Відовем, у верхів'ях Берімбога: уже готувалися назавтра виступати. Там їх на голову розбив, у тому числі Татика, старшого над ними, живим піймав. Узляу 400 коней — лише турецькі, турки з полонених татар відправили — так в'язні розповідали. Там і мені було багато коней постріляно й поранено служебників»²⁵.

¹⁹ Katalog dokumentow tureckich.— Warszawa, 1959.— Cz. 1.— S. 68—69.

²⁰ Bernard Pretwicz... — S. 55.

²¹ Kronica Marcina Bielskiego.— S. 1085.

²² Bernard Pretwicz... — S. 55.

²³ Жерела до історії України — Русь.— Т. 8.— С. 13.

²⁴ Katalog dokumentow tureckich... — S. 72.

²⁵ Bernard Pretwicz... — S. 56.

У турецьких документах значиться, що того разу загін Претвича взяв у полон 150 татар²⁶. Вимагаючи від польського короля повернути їх усіх якнайшвидше, султан головним винуватцем прикордонних неспокоїв, «причиною усього того злого» називає Претвича²⁷. В листах Сулеймана I до Сигізмунда I в зв'язку з цим ставиться питання про усунення останнього з посади барського старости. А замість того «на місце Претвича, котрий постійно сіє неспокій на кордоні, повинен король прислати чоловіка, що запровадить там лад і спокій»²⁸.

На 1542 р., до речі, припадає повідомлення і про те, що Бернард Претвич, щоб помститися за татарські напади, забрався аж до Криму і там «шукав неприятеля»²⁹.

На цей час припадає і спроба обох правителів — султана і короля — встановити кордон між Туреччиною і Польщею. Однак на пропозицію першої провести розмежування «по Саврані, потім правою стороною до Бугу, Дніпра і Чорномор'я, лівою ж — від долини Дегірмен-Дереси біля висоти Давид—Ова до Дністра»³⁰, польські власті не могли погодитися, оскільки створювався б новий, дуже близький до заселеної українською людністю території плацдарм для ординської агресії. Бернард Претвич, очевидно, як староста прикордонного населеного пункту був одним з противників закріплення турецьких володінь по Саврані. Мабуть, він був зі своїми козаками у складі того польського війська, що стояло північніше Саврані: «близько 20.000 панцерних, понад 2.000 стрільців разом з 100 гармат»³¹.

Незгода короля на пропоновану лінію розмежування викликала нові розбійницькі походи степової орди. У 1543 р. її загони з'являються аж під Лоевом. Місцеві урядники не змогли там організувати належну відсіч, воевода белзький і князь володимирецький ходили переймати татар аж під Балаклею, де піймали декого з ар'єргарду. Переслідувати інших доручалося Претвичу. Не встиг він управитися з цим завданням, піймавши старшого над білгородцями й очаківцями Султан-Алея, як надійшла звістка, що Мустафа-турчин повів татар у Польщу. Коли ж Претвичу прислали «язиків» від розгромленого загону Мустафи, то від них стало відомо, що одночасно «Асан вийшов зі своєю ватагою до Києва, а Карманак з другою — до Канева». За таких обставин староста частину свого загону направив під Київ, а сам з другою поспішив на Канівський шлях. Експедиція виявилася успішною: Карманака убили, а Асана живим узяли в полон. Крім того, дісталася і 200 коней, з яких половина виявилися турецькими³².

Восени 1543 р. татари знову з'явилися на Поділлі. На шляху, що веде з Бару в Молдавію, забрали в полон купців і пасічників, а також двох людей Претвича, які, вірогідно, перебували в розвідувальному дозорі. Посланий на допомогу їм загін на чолі з Бернашевським — службеником барського старости — не мав успіху. Однак, повертаючись назад, цей загін зустрівся з іншою татарською ватагою, що поверталася з Литви. Її вдалося розгромити і забрати всю здобич³³.

Під час прийому польського посла Яна Очеського у 1544 р. турецький султан нагадав йому про свою вимогу до короля усунути з пограниччя Бернарда Претвича. На це посол відповів, що барський староста — людина чесна. Однак турки наполягали, що всі конфлікти виникають з вини Претвича, тому з огляду на дружбу король мусить вчинити так, як ставить питання султан³⁴.

²⁶ Katalog dokumentow tureckich... — S. 82.

²⁷ Жерела до історії України — Русь. — Т. 8. — С. 19.

²⁸ Katalog dokumentow tureckich... — S. 82.

²⁹ Oldebrand S. Encyklopedya Powszechna. — Warszawa, 1902. — Т. XII. — S. 309.

³⁰ Katalog dokumentow tureckich... — S. 77.

³¹ Ibid. — S. 78.

³² Bernard Pretwicz... — S. 57.

³³ Ibid.

³⁴ Katalog dokumentow tureckich... — S. 87.

У Варшаві, проте, не поспішали задовольняти вимоги Сулеймана I. Природно, не мав він впливу й на татар, які наступного року знову пішли на Україну. Неподалік Бара ватага під керівництвом Ізіходжі погромила мисливців, які поверталися з ловів. Претвич кинувся переслідувати ординців. 20 вересня 1545 р. він разом з володимирським старостою Федором Сангушком і черкаським Андрієм Пронським штурмував Очаків³⁵. У «Реєстрі шкод», надісланій з Константинополя до польської столиці, зазначалося, зокрема, що, крім визволення ясиру чисельність 20 чол. на суму 37 000 акчей, втрати їхніх речей обчислюються сумою 20 900³⁶.

Від цього козацького нападу на Очаків, як вважав пізніше М. Бельський, польська адміністрація відхрещувалася усіма засобами. Її представники пояснювали, що то «козаки з Великого князівства Литовського через волость барську, Претвичовим шляхом, займаючи на кільканадцять миль коронні території, ходять брати добичу на Волощині і на улуси й чабанів турецьких, і се для того роблять, аби ввести в підозріння у сусідів Претвича та інших пограничних людей з корони Польської»³⁷.

Похід на Очаків, доводили з польської столиці, — справа рук «степової наволочі, переважно з московських підданих, а дуже мало литовських, над якою нема ніякої езекутиви»³⁸. У той же час всіляко приховувалося від турків, що такі прикордонні старости, як Бернард Претвич, й справді були ініціаторами козацьких походів на османські й татарські володіння. Турки ж, як свідчать тогочасні документи, мали докладну інформацію про організацію нападів на свою північночорноморську твердиню.

Сілістрійський суддя Мехмет-бей, наприклад, доніс султанові, що «13 жовтня 1545 р. підпливли козаки на тридцяти двох чайках під проводом Ісачка з Брацлава, Карпа Масла та Івана Держка з Черкас під Очаків, здобули замок, убили п'ятеро людей, поранили чотирьох, забрали в неволю тридцять двох, пограбували багато добра і відпливли додому»³⁹.

У своєму листі до короля султан серед винуватців цього нападу першим називав Претвича, а суму збитків визначав на 97 700 аспрів⁴⁰.

Оскільки була вказівка, що організатор цього походу — Претвич, то королева Бона послала свого спеціального представника — коморника Павла в Бар, щоб провести ретельне розслідування. Той по закінченню слідства представив уряду такий висновок: «Дійшов до того і на свої очі бачив, як козаки з Великого князівства Литовського, займаючи по кільканадцять миль землі корони польської, ходять Претвичевим шляхом, Барською волостою, грабувати Волощину і чабанів турецьких. Це вони роблять для того, аби стягнути підозріння на Претвича й інших пограничних мешканців корони і щоб за ті кривди, яких вони накоїли, корона, а не князівство мало клопоти і небезпечність»⁴¹.

Відправлений до Туреччини посол із спеціальною місією доводив, що все це скоїлося проти волі і наказів короля. Заподіяли це «польові козаки» — люди, які «не мають сталих осель, живуть мов дикі звірі в полях, живуть із грабування, не підлягають нічій управі, тому годі їх піймати та покарати». Однак через те, що набіг скоївся з території Польщі, то вона згоджувалася відшкодувати збитки туркам. І 6 вересня 1546 р. в Барі їм було виплачено 2 333 золотих угорських, 12 поставів сукна ліонського ціною 336 золотих — усього на суму 155 100 аспр⁴².

³⁵ Жерела до історії України — Руси.— Т. 8.— С. 21.

³⁶ Katalog dokumentow tureckich... — S. 92.

³⁷ Цит. за.: Грушевський М. Історія України — Руси.— Т. 8.— С. 96.

³⁸ Там же.— С. 97.

³⁹ Барвінський Є. Набіг козаків на Очаків 1545 р. // Зап. Наук. Тов.-ва ім. Шевченка.— Львів, 1897.— Т. 18.— С. 2.

⁴⁰ Там же.— С. 5.

⁴¹ Там же.— С. 3.

⁴² Там же.— С. 3, 6.

Остаточну ясність щодо особистої участі в цих помстах за ординські набіги вніс сам Претвич через п'ять років перед сеймом, з чого видно, що був він у 1545 р. справедливо віднесений до організаторів боротьби з татарами і турками⁴³.

Після цього взаємні сутички на подільському пограниччі і листування з приводу їх протягом майже трьох років дещо затихають. До 1547 р. лише можемо віднести згадку про зустріч турецького посла з Претвичем у Бережанах, після якої перший просив короля, щоб той наказав барському старості відіслати йому слугу московського, який утік від нього в Демидовичах⁴⁴. А вже з 1548 р. ім'я Претвича знову фігурує в посланнях султана до польської столиці⁴⁵.

Про причини цих подій, у яких, до речі, вже виступає відомий згодом організатор Запорозької Січі на Хортиці український князь Дмитро Іванович Вишневецький, сам Претвич розповідав таке: «Мурза очаківський Сінопод і білогородський старший Челей Мормор Нечай розійшлися надвоє. Одні вислали сторожі під Бар, другі — під Вінницю — шукали стрільців. І знайшли чемерисів, убили Семена і Палітача, а інших людей побрали. За ними вислав 120 чоловік погоні на чолі з Голславським. Догнали на Беримбею й побили. Піймали під Білогорцем 20 живими. Крім того, захопили 250 коней, у тому числі близько 160 — турецьких.

Того ж року пімали старших Ізіходжу і Кучука...»⁴⁶.

Напруженим був для Бернарда Претвича і 1549 р. Ідучи в поле, Претвич залишив замість себе в Барі залог на чолі з «Бернашевським, козаком старшим». І через тиждень вони підстерegli татар очаківських за 4 кілометри від Бара. Там і розгромили їх. А на Саврані старші Гославський та Бадовський мали перемогу над 80 ординцями.

Того ж року, як повідомляв Претвич на сеймі, татари полонили під Брацлавом дванадцять служебників князя Корецького. Сам князь, вів далі староста, з «жалем і плачем прийшов, аби за татарами погнався, допоміг йому кривди і шкоди відплатить».

Відгукуючись на це прохання, Претвич наздогнав ординців, узяв у полон 50 татар, а також 150 коней⁴⁷.

Так, 1549 р., коли татари брали ясир аж на Волині, був дуже нелегким для прикордонного старости Бернарда Претвича. Однак ті численні скарги султана королю на нього свідчать про його видатну роль у відсічі грабіжницьким набігам. Не випадково воевода молдавський Еліаш II, один з васалів Порти, переконував великого візира в тому, що «у гвалтах винен не король, а Претвич, котрий сидить на пограниччі»⁴⁸. І польський король Сигізмунд-Август після ультимативного листа Сулеймана I на початку 1550 р. викликає старосту барського на сейм, де тому довелося детально розказати про свою боротьбу з іноземними поневолювачами.

Сповідь Претвича на сеймі — це не просто виправдання за свої вчинки. З його розповіді маємо передусім своєрідний літопис відсічі турецько-татарської агресії у середині XVI ст. Вона закликає приділяти більше уваги обороні кордонів, використовуючи для цього, зокрема, українське козацтво, хоч і король надсилає листи, наказуючи «козаків повстегати и шкодників карати».

Претвич, який їхав на сейм виправдовуватися, повертався в Бар по суті героєм: король не виконав вимог султана про усунення його з старостинської посади. А це, звичайно, надавало йому підтримки у майбутніх поєдинках з ордою.

⁴³ Bernard Pretwicz... — S. 57.

⁴⁴ Katalog dokumentow tureckich... — S. 100.

⁴⁵ Ibid.— S. 111—113.

⁴⁶ Bernard Pretwicz... — S. 57—58.

⁴⁷ Ibid.— S. 58—59.

⁴⁸ Katalog dokumentow tureckich... — S. 130.

Те, що він не сидів, склавши руки, на пограниччі, свідчать нові походи за його участю на чорноморське узбережжя. І після того, як турецька сторона виставила влітку 1552 р. черговий реєстр кривд, у якому Бернард Претвич з князем Дмитром Вишневецьким звинувачувалися у захопленні в населення Очакова овець на суму 6 745 акців, 196 коней, 245 волів і 9 000 акців готівкою, а також взятті до неволі 87-ми і в смерті 18-ти осіб⁴⁹. Сигізмунд-Август змушений був перевести Претвича на посаду старости у Теревовлю⁵⁰, значно західніше від Бара. Через два роки Теревовельське староство було йому та його синові Якову пожалуване навічно⁵¹.

І з 1561 р., коли Бернард Претвич — «мур країв подільських», за словом історика Бартоша Папроцького, — закінчив свій життєвий шлях, старостинську посаду у Теревовлі обійняв Яків Претвич, який правив до 1597 р.⁵²

Про Бернарда Претвича не пишуть не тільки в спеціальних наукових дослідженнях. Немає про нього згадки й у доволі детальному описі історії міста Бара того періоду⁵³. На нашу думку, те, що він «з юнацького віку всіма силами і помислами віддався служінню королю і державі і не шкодуючи праці, із загрозою для життя протистояв нападам волохів, татар і турків, відганяючи їх від володінь держави і часто відбивав з пащі торжествуючого ворога здобич і худобу»⁵⁴, те, що завдяки його походам страшні «татарські шляхи почали заростати травною», враховуючи його видатний вклад (свідомий чи несвідомий) у розвиток і зміцнення козацтва, дає йому право зайняти своє законне місце в історії України.

Одержано 04.10.88.

⁴⁹ Ibid.— S. 132.

⁵⁰ Грушевський М. Барское староство.— С. 103.

⁵¹ Там же.— С. 103.

⁵² Центральна наукова бібліотека АН УРСР ім. В. Вернадського. Рукописний відділ, ф. 1, спр. 7974, арк. 27.

⁵³ Історія міст і сіл УРСР: Вінницька область.— К., 1972.— С. 113—114.

⁵⁴ Грушевський М. Барское староство.— С. 104.

Шановні читачі!

Які питання з історії вас цікавлять? Про які історичні події або факти ви хотіли б дізнатися докладніше?

Ваші пропозиції будуть враховані у публікаціях «Українського історичного журналу».